

НАУЧНО ИСТРАЖИВАЧКИ ПРОЈЕКАТ

“Правни аспекти савремених друштвених кретања у Републици Србији” -
за период 01.01.2019. – 31.12.2021. године

Издавач

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Правни факултет

За издавача

Проф. др Душанка Јововић, декан

Главни и одговорни уредник

Проф. др Јелена Беловић, руководилац пројекта

Секретар пројекта

Проф. др Страхиња Миљковић

Уређивачки одбор

Проф. др Душанка Јововић

Проф. др Марија Крвавац

Проф. др Владимир Боранијашевић

Доц. др Бојан Бојанић

Доц. др Драган Благић

Технички уредник

Младен Тодоровић

Дизајн корица

Кварк Краљево

Штампа

Кварк Краљево

Тираж:

50 примерака

ISBN 978-86-6083-062-5

Штампање овог зборника помогло је Министарство просвете, науке и
технолошког развоја Републике Србије

Др Јелена БЕЛОВИЋ*

UDK 341.981

PERPETUATIO IURISDICTIONIS У СПОРОВИМА СА ЕЛЕМЕНТОМ ИНОСТРАНСТИ

Апстракт: У споровима са елементом иностраности домаћи суд је надлежан када је његова надлежност изричито одређена законом или међународним уговором. Међународна надлежност домаћег суда заснива се на субјективним и објективним критеријумима који су познати и у погледу заснивања надлежности судова унутар једног правосуђа. У унутрашњим оквирима, питање надлежности се уређује законима који се односе на организацију, надлежност, уређење и састав судова. Код питања међународне надлежности релеванти су други правни извори, пре свега Закон о решавању сукоба закона из 1982. године, Закон о парничном поступку и међународни уговори. Аутор у овом раду анализира једну специфичну правну ситуацију- *perpetuatio iurisdictionis*, која је опште позната и регулисана у унутрашњим оквирима у форми *perpetuatio fori*, а која са позиције решавања спорова са елементом иностраности захтева посебан приступ и анализу.

Кључне речи: међународна надлежност, промењене околности, спорови са елементом иностраности, устаљивање надлежности-*perpetuatio iurisdictionis*, начела.

УВОД

Утврђивање међународне надлежности је процесна претпоставка за одвијање грађанског поступка у споровима са елементом иностраности. Иако сам назив може да укаже на надлежност неког наднационалног или међународног суда, реч је о надлежности која је *stricto sensu* надлежност домаћег правосуђа. Кажемо правосуђа, с тога што је реч о територијалном разграничењу компетенција између судова различитих држава, док се надлежност појединачног суда у оквиру конкретног правосуђа утврђује на основу прописа који се односе на организацију, надлежност, уређење и

* Ванредни професор, Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, Правни факултет, jelena.belovic@pr.ac.rs

састав судова.¹ Област сукоба јурисдикција се у домаћој и страниој литеартури сматра предметом међународног приватног права.

За разлику од области сукоба закона, где колизионе норме могу да упуते на примену страног материјалног права као меродавног права за решавање спора са елементом иностраности, у области сукоба јурисдикција начелно се примењује само домаће процесно право, према правилу *lex fori regit processum*.² Правила из области сукоба јурисдикција се разликују од правила из области сукоба закона и зато што она на директан начин регулишу питање: који је суд надлежан за решавање конкретног спора са елементом иностраности? Ова правила непосредно решавају један процесноправни проблем. То се нарочито односи на правила о директној међународној надлежности судова,³ уз напомену да свака држава може да одреди само случајеве у којима су њени судови дужни да се огласе надлежним да одлучују у споровима са елементом иностраности. Међутим, тиме што утврђују критеријуме и природу надлежности домаћих органа, та правила посредно одређују и став нашег права према надлежности страних органа, постављају границе у којима је домаћи правни поредак спреман да прихвати надлежност тих органа која произилази из норми поредака којима они припадају.⁴

Суд Републике Србије је дужан да на постојање директне међународне надлежности води рачуна *ex officio* и то од момента подношења тужбе, па све до правоснажног окончања поступка.⁵ Разлог томе је несумњив значај директне надлежности у погледу исхода решеног спора, који може битно да одступа у зависности од избора форума, односно меродавног материјалног права до кога нас воде колизионе норме форума. Непостојање међународне надлежности може да доведе и до непризнавања судске одлуке у иностранству.

Иако су правила о директној међународној надлежности у Републици Србији садржана у Закону о решавању сукоба закона са прописима других земаља из 1982. године (у даљем тексту: ЗРСЗ), Закон о парничном поступку (у даљем тексту: ЗПП) општом одредбом регулише питање надлежности

¹ У Републици Србији: Закон о седиштима и подручјима судова, Службени гласник РС, бр. 166/2008, 104/2009, 101/2010, 101/2011, 101/2013 и 106/2015, устројили су нову мрежу судова почев од 1. јанура 2010. године, која је ревидирана 1. јанура 2014. године.

² *Поступак се води према правилима домаћег суда.*

³ Директна међународна надлежност судова у Републици Србији регулисана је Законом о решавању сукоба закона са прописима других земаља у одређеним односима, Службени лист СФРЈ бр. 43/1982, Службени лист СРЈ бр. 46/96, (чланови 46 до 78).

⁴ Михајло Дика, Гаша Кнежевић, Срђан Стојановић, Коментар Закона о међународном приватном и процесном праву, Номос, Београд, 1991, 152.

⁵ Чл. 16, ст.3 Закона о парничном поступку, Службени Гласник РС, бр. 72/2011, 49/2013-одлука УС, 74/2013-одлука УС, 55/2014, 87/2018.

судова за спорове са међународним елементом упућујући на одредбе закона (ЗРСЗ, прим. аут) или међународног уговора.⁶ Међутим, ако у закону или међународном уговору нема изричите одредбе о надлежности домаћег суда за одређену врсту спорова, домаћи суд је надлежан за суђење у тој врсти спорова и ако његова надлежност произлази из одредаба закона о месној надлежности домаћег суда. Ово правило се примењује посредно, уколико међународна надлежност није регулисана законом или међународним уговором. Директна међународна надлежност судова РС може се засновати и према правилима о одређивању месне надлежности која су садржана у неким другим посебним законима⁷, а не само на основу главног интерпретативног правила садржаног у ЗПП⁸. Тако рецимо у Закону о привредним друштвима⁹ (у даљем тексту: ЗПД) трећа лица могу засновати надлежност суда и према месту које се налази ван седишта друштва, уколико друштво у том месту трајно обавља своју делатност.¹⁰ На месну надлежност суд не пази *ex officio* већ само по приговору странке до одређене фазе у поступку.

1. ДВА МОМЕНТА ЗА ОЦЕНУ НАДЛЕЖНОСТИ

Моменат оцене стварне и месне надлежности у границама домаћег правосуђа везује се за моменат достављања тужбе суду. Суд по службеној дужности, по пријему тужбе, на основу навода из тужбе и на основу чињеница које су му познате, доноси одлуку о сопственој (не)надлежности.¹¹ Суд је у току целог поступка дужан да по службеној дужности пази да ли решење спора спада у судску надлежност¹², стварну надлежност¹³ и међународну надлежност¹⁴. Уколико суд утврди да није надлежан за решавање спора, он ће се у форми решења огласити ненадлежним, укинути спроведене радње у поступку (уколико их има) и одбацити тужбу. Суд на овај начин поступа и ако се у току поступка утврди да за решавање спора није надлежан домаћи суд, осим ако надлежност домаћег суда зависи од пристанка туженог, а тужени је свој пристанак дао.¹⁵

⁶ Чл. 26. ст.1 ЗПП.

⁷ Чл. 46 Закона о равноправности полова, Службени Гласник РС, бр. 104/2009; чл. 42 Закона о забрани дискриминације, Службени Гласник РС, бр. 22/2009.

⁸ Чл.26, ст.2 ЗПП.

⁹ Закон о привредним друштвима, Службени Гласник РС, бр. 36/2001, 99/2011, 83/2014, 5/2015, 44/2018 и 95/2018.

¹⁰ Чл.19, ст.2 ЗПД.

¹¹ Чл.15. ст.1 ЗПП.

¹² Чл. 16. ст. 1 ЗПП.

¹³ Чл.17. ст 1 ЗПП.

¹⁴ Чл.17. ст 3 ЗПП.

¹⁵ Чл.16. ст.3 ЗПП.

Наведена решења ЗПП у колизији су са одредбом чл.81 ЗРСЗ према којој су за оцену надлежности домаћег суда од значаја чињенице које постоје у време када *парница почиње да тече*. Свакако да је реч о једном каснијем временском моменту у коме се цене чињенице од значаја за оцену надлежности, а који се везује за моменат достављања тужбе туженом. Чл. 81 ЗРСЗ је *lex specialis* у односу на чл. 15. ст.1 ЗПП који одређује моменат у којем суд врши испитивање надлежности. У споровима са страним елементом, на које се примењује ЗРСЗ, релевантан је моменат покретања парнице, који услед сложености процесне радње достављања у иностранству може дуже да траје него у унутрашњим споровима. Такође, ситуацију додатно компликује и чињеница да у погледу захтева које странка поставља у току поступка, парница почиње да тече од часа када је о том захтеву обавештена противна страна. Ова одредба утврђује релевантан моменат за оцену међународне надлежности само у односу на парнични поступак. У литератури постоје мишљења да би одредбу чл.81 ЗРСЗ требало на одговарајући начин применити и у другим грађанским судским поступцима који предвиђају аналогну примену одредаба парничног поступка.¹⁶

Радња достављања тужбе у иностранству има својих особености у односу на достављање у унутрашњем правном поретку.¹⁷ Тужба, као и остали правни акти који се морају доставити лично, не могу никада да се достављају

¹⁶ Михајло Дика, Гаша Кнежевић, Срђан Стојановић, *op.cit.*,263.

¹⁷ Општа правила о достављању у иностранство садржана су у чл.133 и 146 ЗПП-а, Меродавност тих правила је супсидијарна, она се примењују само ако двостраним или мултилатералним уговором није другачије прописано. Република Србија је чланица Конвенције о грађанском судском поступку из 1954. године. Србија је 2011. године приступила и Хашкој конвенцији о достави у иностранство судских и вансудских докумената у грађанским и трговачким стварима из 1965. године, која има за циљ да осигура да адресат буде правремено упознат. Ова Конвенција је значајна из разлога што унификује различите моделе достављања држава потписница где велика разлика постоји између држава које ово питање уређују по узору на германске правне системе и англосаксонских и франкофонских система. Централни орган за пружање правне помоћи у Републици Србији је Министарство правде. Правила о достављању садржана су и у Њујоршкој конвенцији о остваривању алиментационих захтева у иностранству из 1956. године коју је РС Србија ратификовала. У оквиру Хашке конференције решења Њујоршке конвенције замењена су Конвенцијом о међународној наплати потраживања за издржавање детета и друге облике издржавања породице из 2007. године. Овој Конвенцији Европска унија приступила је 2014. године тако да је она постала саставни део *acquis communaries*. Питање достављања регулишу и билатерални уговори који се односе на међународну правну помоћ. У РС важе уговори о међународној правној помоћи у грађанској материји са: Хрватском, БиХ, Црна гора, Република Словенија, Северна Македонија, Аустрија, Белгија, Чешка, Грчка, Италија, Кипар, Француска, Мађарска, Пољска, Румунија, Словачка, итд..
<https://www.mpravde.gov.rs/tekst/826/zamolnice.php> · 1. септембар, 2019. године.

фиктивно (прибијањем на огласну таблу суда-чл.141 ЗПП).¹⁸ Уредно достављање је основ сваког правичног поступка. Тако да ако је тужба уредно достављена у држави молиљи, то обезбеђује националну проходност судске одлуке у свим државама. И обрнуто. Када је достављање тужбе неуредно, то представља разлог за одбијање егзекватуре стране одлуке у свим стварима.¹⁹

2. PERPETUATIO FORI У СЛУЖБИ PERPETUATIO JURISDICTIONIS

Perpetuatio fori или устаљивање надлежности (задржавање надлежности, окамењена надлежност) је процесна ситуација која наступа када услед промењених околности нестаје основ на коме је заснована надлежност, али се из разлога, пре свега, правне сигурности надлежност задржава од стране суда пред коме је достављена тужба. Задржавање надлежности односи се и на ситуације у којима тужилац, у току поступка, смањи тужбени захтев. Правило не важи када тужилац повиси или другачије преиначи тужбени захтев, тако да би за суђење био надлежан суд вишег ранга или суд друге врсте²⁰. Тако, ако је за суђење по повећаном тужбеном захтеву стварно надлежан виши суд, нижи суд мора да се огласи ненадлежним и да уступи предмет вишем суду.²¹ Дакле, задржавање надлежности постоји под условом да је она стварно постојала у моменту достављања тужбе суду. Задржавање надлежности регулисано је ЗПП, и односи се како на стварну, тако и на месну надлежност.²²

Дилема која се поставља односи се на питање да ли правило *perpetuatio fori* може да делује у форми правила *perpetuatio iurisdictionis*. Дугогодишњу расправу по овом питању изгледа решио је Нацрт Закона о међународном приватном праву из 2014. године²³, у коме је у чл.12 садржана посебна одредба посвећена устаљивању надлежности: „Суд или други орган

¹⁸ Александар Јакшић, Међународно грађанско процесно право, Универзитет у Београду-Правни факултет, Београд, 2016, 280.

¹⁹ *Ibid.*

²⁰ Ако је спор између тужиоца-правног лица и тужених-обичних простих супарничара од којих је један правно лице, а други физичко лице, правоснажно окончан само у односу на правно лице, престао је и однос супарничарства на коме је била заснована стварна надлежност трговачког суда за физичко лице, што доводи до немогућности задржавања стварне надлежности трговинског суда за физичко лице. Из решења Вишег трговинског суда, Пж 9098/05 од 23.12.2005.

²¹ Марија Миуца, „Устаљивање међународне надлежности“, *Гласник Адвокатске коморе Воводине*, 5/2011, 284.

²² Чл.15, ст.2 ЗПП.

²³ Коначна верзија Нацрта Закона о међународном приватном праву, 2014, доступно на адреси: www.mpravde.gov.rs, 2. септембар, 2019.

Републике Србије остаје надлежан и ако се у току поступка промене чињенице на којима је надлежност заснована“.²⁴

Из одредбе још увек важећег чл. 81. ЗРСЗ, којим је регулисано питање момента релевантног за оцену надлежности домаћег правосуђа произилазе три неспорна закључка:

1. Закон експлицитно регулише само питање момента меродавног за оцену надлежности наших судова;
2. ЗРСЗ предвиђа као релевантан моменат који је различит од онога за који ЗПП везује оцену интерне надлежности-почетак тока поступка, а не моменат покретања парнице;
3. Закон не каже ништа експлицитно о устаљивању међународне надлежности.²⁵

Позитиван став у односу на питање да ли правило *perpetuatio fori* може да делује у форми правила *perpetuatio iurisdictionis* је у скоро тридесетпетогодишњем периоду важења ЗРСЗ заузимао већи број аутора²⁶ у својим радовима из међународно приватноправне и међународно грађанскопроцесноправне области. Њихова аргументација се углавном односила на екстензивно тумачење чл.81 ЗРСЗ који су наведеном члану придавали и значај правила о устаљивању надлежности. Само ако се узме у обзир да чл. 81 ЗРСЗ садржи у себи и правило о устаљивању међународне надлежности, а не само правило о моменту релевантном за процену

²⁴ Посебно обележје Нацрта је његова структура. Она се темељи на *логичком редоследу правних целина међународног приватног права*, односно на редоследу по коме суд или други орган примене права решава питања која се пред њим постављају. То значи да се најпре излажу питања која се тичу надлежности судова и других органа Републике Србије да поступају у стварима са међународним елементом, затим, правила поступка, одређивања меродавног права, и на крају, признања и извршења страних судских одлука...из Образложења Нацрта Закона о међународном приватном праву, Мирко Живковић, 3. www.mpravde.gov.rs, 2. септембар, 2019.

²⁵ Тибор Варади, Бернадет Бордаш, Гашо Кнежевић, Владимир Павић, Међународно приватно право, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012, 519.

²⁶ Тако приликом анализе решења садржаних у Хашкој конвенцији о заштити деце из 1996. године која уређује надлежност, меродавно право, признање и извршење одлука и сарадњи у материји родитељске одговорности и мера за заштиту деце стоји да: „надлежност домаћег суда и органа управе престаје ако је уобичајено боравиште премештено у другу државу чланицу, што значи да се у овим споровима не примењује правило о устаљивању надлежности *perpetuatio fori* из чл. 81 Закона о решавању сукоба закона“....Маја Станивуковић, „Битка за децу-о Хашкој конвенцији за заштиту деце“, *Ревизија за Европско право*, Удружење за Европско право, Крагујевац, 2-3/2018, 31.

постојања надлежности, он има пуни смисао.²⁷ Наиме, овај став полази од тога да је одредба чл. 81 усмерена не само на одређивање момента оцене међународне надлежности који се везује за почетак тока „парнице“ већ и да су стога, *a contrario* касније промене околности од којих зависи та надлежност ирелевантне.²⁸ Накнадна промена чињеница не утиче на једном засновану међународну надлежност. Иако чл.16, ст.3 ЗПП налаже да суд по службеној дужности пази на постојање директне међународне надлежности, у току целог поступка, и то све до његовог окончања, као и да је дужан да се огласи ненадлежним, укине спроведене радње у поступку и одбаци тужбу, ако у било којем моменту утврди да не постоји директна међународна надлежност суда РС, правно догматички овај члан не треба примењивати у међународном грађанско процесном праву. Чл. 81 ЗРСЗ-а је *lex specialis* у односу на чл. 15 ЗПП-а који одређује моменат у којем суд врши испитивање надлежности.²⁹ Даље, како чл.81 ЗРСЗ изричито не налаже *perpetuatio iurisdictionis* отвара се правна празнина која се попуњава општим принципима МПП (чл. 2 ЗРСЗ).³⁰

Међутим, у доктрини постоје и други ставови који се разликују од горе наведеног, а који непостојање изричите одредбе о устаљивању међународне надлежности виде као намеру законодавца да се ово питање просуђује према одредбама ЗПП које намећу суду обавезу да пази на своју апсолутну и директну међународну надлежност, по службеној дужности, у току целог поступка.

У погледу устаљивања надлежности, мишљења се разилазе, али су аргументи у прилог усвајања овог принципа, чини се, јачи, тим пре што је широко прихваћен у упоредном праву.³¹

3. ОПРАВДАНОСТ PERPETUATIO IURISDICTIONIS

Устаљивање надлежности у споровима са елементом иностраности правда се начелима грађанског процесног права и међународног приватног права. Начело процесне економије има за циљ да се са што мање времена, трошкова и рада оконча поступак, а што за крајњи резултат има заштиту права субјеката у поступку. Начело процесне економије значи заправо

²⁷ Гашо Кнежевић, „Perpetuatio iurisdictionis у новијој југословенској правној мисли“, *Анали*, 3/88, 241.

²⁸ Михајло Дика, Гаша Кнежевић, Срђан Стојановић, *op.cit.*, 262.

²⁹ Александар Јакшић, *op.cit.*, 254.

³⁰ *Ibid.*

³¹ Маја Павлица Станивуковић, „Нека размишљања поводом надлежности судова СРЈ за спорове о накнади уговорне и вануговорне штете изазване ратом“, *Правни живот*, 9-10/1992, 1897.

економичност у остварењу заштите права. Међутим, када је реч о заштити права у спору са елементом иностраности, ова заштита може бити угрожена на различите начине, а пре свега радњама туженог који може да утиче на варијабилне тачке везивања на којима се надлежност најчешће и заснива (тужени након достављања тужбе у држави X, може да заснује пребивалиште у држави Y, затим Z..). Већ је напоменуто и да компликованост радње достављања у поступку са елементом иностраности може такође утицати на одуговлачење поступка. Начело забране злоупотребе процесних овлашћења, произилази из ширег начела забране злоупотребе права, и значи обавезу да странке савесно користе своја процесна овлашћења. У споровима са елементом иностраности и радње тужиоца могу бити манипулативне. Тужилац најчешће има право да бира форум пред којим ће се водити поступак. Појава *forum shoppinga* јавља се као покушај тужиоца да издејствује вођење поступка пред оним судом за који сматра да ће донети најповољнију одлуку по његове интересе.

Веома важно начело ЗПП из 2011. године је начело процесне ефикасности којим је прописано да странка има право да суд одлучи о њеним захтевима и предлозима у разумном року. Важност овог начела подвучена је и доношењем посебног Закона о заштити права на суђење у разумном року који је на снази од 1. јанура, 2016. године³².

Приликом постављања правила о међународној надлежности свака држава води рачуна пре свега о интересима своје државе и настоји да правилима о међународној надлежности обухвати оне спорове за чије решење је домаћа држава заинтересована, али води рачуна и о обзирима међународне сарадње правних система и о легитимним интересима страних држава.³³

Најзначајније начело које правда примену установе устаљивања надлежности јесте начело правне сигурности. Разлози за устаљивање надлежности свде се на обезбеђење функционалности правног система и отклањање неизвесности у погледу исхода покренуте парнице.

Само право на тужбу, као и право на одбрану, спадају у основна људска права које гарантује Устав Републике Србије³⁴, као и Европска конвенција о заштити људских права и слобода³⁵. Европски правни институт (*European Law Institute*) је 2013. године покренуо питање израде „Европских правила о грађанском судском поступку“. У свом Извештају упућеном

³² Закон о заштити права на суђење у разумном року, Службени Гласник РС, бр.40/2015.

³³ Тибор Варади *et al.*, *op. cit.*, 487.

³⁴ Чл. 32 Устава РС, Службени Гласник РС, бр. 98/2006.

³⁵ Чл.6, ст.1 Европске конвенције о људским правима.

Комисији из јуна месеца 2017. године³⁶ наводи се да су заједничка европска правила о грађанском судском поступку гаранција процесних права која треба да допринесу већој правној сигурности, гарантујући грађанима и привредницима унутар Уније стабилност и предвидљивост. Европски суд правде у својим пресудама³⁷ такође налази места примени принципа *perpetuatio iurisdictionis*, а везано за тумачење чл.6, ст. 1 Брисел I Уредбе о надлежности, признању и извршењу судских одлука у грађанским и трговачким стварима³⁸.

4. ЗАКЉУЧАК

Различити процесни моменти оцене унутрашње и међународне надлежности домаћег суда свакако имају смисла уколико сагледамо све сложене кораке у поступку упознавања туженог у иностранству са садржином тужбе и тужбених захтева који су у њој наведени. Слух за одступање од устаљеног правила свакако је оправдан када је у питању моменат оцене надлежности, с тим што не треба доводити у питање устаљивање надлежности која је, већ једном, заснована. И у међународном приватном праву полази се од начела правичности, које у се области сукоба јурисдикција остварује у уважавању различитих интереса приликом одређивања норми о директној међународној надлежности. У питању су пре свега интереси домаће државе који се огледају у заштити властитих држављана, затим интереси суда који се тичу ефикасног и рационалног вођења поступка, затим интереси странака којима због близине форума није без значаја чињеница где ће се водити поступак. Међутим, приликом одређивања правила о директној међународној надлежности, законодавац води рачуна и о легитимним интересима других држава у циљу узајамне међународне сарадње и проходности одлука.

Једном заснована надлежност на наведеним критеријумима свакако да треба да перпетуира и на међународном плану, уколико се узимају у обзир начела ефикасности, економичности, забране злоупотребе права и правне сигурности.

³⁶ http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2017-0210_EN.html?redirect#title2, 15. септембар, 2019.

³⁷ ECJ 27 September 1988, NJ 1990, 425 (Kalfelis); ECJ 13 July 2006, Reisch Montage, C-103/05.

³⁸ Службени лист Европске уније Л 351/1 од 12. децембра 2012. године.

Jelena BELOVIĆ, Ph.D.

Associate professor

University of Pristina - Kosovska Mitrovica, Faculty of Law

PERPETUATIO IURISDICTIONIS IN CROSS-BORDER LEGAL DISPUTES

Summary

Concerning cross-border legal disputes, the jurisdiction of domestic court is directly based on law or an international agreement. International jurisdiction of the domestic court is based on subjective and objective criteria well known as parameters in the domestic jurisdiction. In the internal frames, the question of jurisdiction is regulated by the norms related to organization, jurisdiction, arrangement and composition of the courts. In relation to the international jurisdiction the PIL code, law on civil procedure and international agreements are relevant. In this article the author is analyzing a specific legal situation - *perpetuatio iurisdictionis*, well known in national legal frames as *perpetuatio fori*, that concerning cross-border elements asks for a specific approach.

Key words: international jurisdiction, circumstances of the case, cross-border legal disputes, *perpetuatio iurisdictionis*, principles.

ЛИТЕРАТУРА

Александар Јакшић, Међународно грађанско процесно право, Универзитет у Београду-Правни факултет, Београд, 2016.

Гашо Кнежевић, „Perpetuatio iurisdictionis у новијој југословенској правној мисли“, *Анали*, 3/88.

Михајло Дика, Гаша Кнежевић, Срђан Стојановић, Коментар Закона о међународном приватном и процесном праву, Номос, Београд, 1991.

Марија Миуца, „Устаљивање међународне надлежности“, *Гласник Адвокатске коморе Воводине*, 5/2011.

Маја Павлица Станивуковић, „Нека размишљања поводом надлежности судова СРЈ за спорове о накнади уговорне и вануговорне штете изазване ратом“, *Правни живот*, 9-10/1992.

Маја Станивуковић, „Битка за децу-о Хашкој конвенцији за заштиту деце“, *Ревиија за Европско право*, Удружење за Европско право, Крагујевац, 2-3/2018.

Тибор Варади, Бернадет Бордаш, Гашо Кнежевић, Владимир Павић, Међународно приватно право, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2012.